

УДК 655.535:165.172(048.3)

Тріщук О. В.,

*доктор наук із соціальних комунікацій, професор,
завідувач кафедри видавничої справи та редагування
Видавничо-поліграфічного інституту Національного технічного
університету України «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»*

ОСНОВНІ СПОСОБИ КОМПРЕСІЇ НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ТЕКСТУ

Розглянуто явище компресії тексту шляхом видалення чи спрощення тих конструкцій, без яких він не втрачає однозначної семантичної інтерпретації з боку читача. Дослідження зосереджено на з'ясуванні основних способів ущільнення змісту науково-інформаційних текстів.

Ключові слова: компресія тексту, науково-інформаційний текст, ущільнення змісту, конденсування інформації.

Тема компресії тексту, яка передбачає раціональне зменшення мовних одиниць та якісне їх використання задля ефективного інформаційного обслуговування читача, є завжди актуальною і тому привертає увагу дослідників. Економію мовних одиниць тією чи іншою мірою висвітлено в працях Валгіної Н. С. [1], Гіренко Л. С. [3; 7], Камінського Ю. І. [4], Керпатенко Ю. В. [5], Котюрової М. П. [7], Мартіне А. [8], Нелюби А. М. [9], Селіванової О. О. [10], Сухенко К. М. [11], Фіголь Н. М. [12] та ін.

Проте, незважаючи на зацікавленість науковців проблемами стислого викладу, досі немає робіт, де б подавався систематизований аналіз параметрів науково-інформаційного тексту (НІТ), які впливають на ущільнення вміщеної в ньому інформації. Невирішеність цього питання, а також брак практики дослідження НІТ стосовно їх компресії зумовили *мету нашої роботи* — встановити способи ущільненості змісту українських науково-інформаційних текстів і заохотити молодих дослідників до вивчення та подальшого розвитку цієї теми.

Знаючи основні засоби збереження обсягу інформації й одночасного зменшення словесного обсягу шляхом видалення чи спрощення тих конструкцій, без яких текст не втрачає однозначної семантичної

інтерпретації з боку читача, майбутній журналіст і редактор зможуть досягти основної мети створення та редагування коротких текстів — отримати змістовний лаконічний і водночас доступний для сприймання текст.

Одним з найефективніших і найдієвіших способів конденсування інформації з одночасним зменшенням словесного обсягу є використання містких за змістом термінів та термінологічних сполук, які порівняно зі звичайними словами передають більше інформації та забезпечують однозначне й глибоке усвідомлення її змісту читачем. Використання термінів дає можливість коротко подавати розгорнені визначення й характеристики, стисло виражати суть наукових понять, фактів, процесів тощо. Переважання термінів над рештою слів є суттєвою ознакою науково-інформаційного мовлення — їх використовують тут до 80 %. Свідоме обмеження в науково-інформаційному тексті загальноживаної лексики на користь термінології, зумовлене дією закону жорсткої економії мовних засобів, створює певний мовний фон для функціонування термінів.

Більшість термінів переноситься у НІТ із первинного документа без будь-яких змін. Проте задля стислого викладу використовують також терміни, яких немає в першоджерелі, оскільки окремі видові поняття тут нерідко замінюють родовими, звичайно, якщо це не призводить до хибних асоціацій, тобто не шкодить змістові.

У тих висловлюваннях з родо-видовими відношеннями, де конкретний зміст передається видовим поняттям, а родові поняття несе очевидну інформацію, останнє можна відкинути. Так, у реченні: *Зубчасті передачі мають ряд цінних якостей: компактність, постійність передаточного числа, надійність і довговічність, високий ККД, простота обслуговування* для досягнення стислості можна без втрати інформації викреслити родові поняття *ряд цінних якостей*, залишивши тільки видові (*компактність, постійність передаточного числа, надійність і довговічність, високий ККД, простота обслуговування*), тому що лише вони є важливими в цьому випадку. Оскільки інформація про цінність цих якостей є очевидною, на ній не потрібно зупинятися, щоб не розпорошувати увагу читача, відволікаючи його від основного викладу.

Важливою проблемою створення стислого високоінформативного тексту, пов'язаною з терміновживанням, є чітке визначення того, доцільно чи ні вводити в нього нові вузькоспеціальні терміни, оскільки

їм потрібно давати пояснення, яке призводить до значного збільшення його обсягу. Якщо ці терміни є складниками основних положень оригіналу, їх зазвичай переносять з першоджерела в НІТ, обов'язково слідкуючи за тим, як вони сприйматимуться читачем. Адже незрозумілі терміни не виконуватимуть інформативної функції, заважатимуть сприйманню тексту. В інших випадках вузькоспеціальні терміни, що потребують уведення в контекст, замінюють звичними, усталеними в цій галузі знання термінами, які однозначно сприймаються та інтерпретуються.

Якщо в первинному творі автор використовує декілька синонімічних термінів на позначення одного поняття, то в НІТ переносять той, що має найкоротшу форму, тобто передусім варто керуватися принципом стислості.

Ущільнити зміст НІТ можна також завдяки використанню узагальнювальних слів і конструкцій, оскільки вони дозволяють викласти суть проблеми декількома словами замість розлогого речення, наприклад:

Комплексно досліджено процес видання правничої літератури в Україні.

Розглянуто шляхи, форми та методи, за якими держава намагалася вирішити проблеми інтелектуалізації матеріального виробництва села. Показано сприйняття зазначених заходів селянами та представниками організацій, установ, підприємств, що залучалися державою до цього процесу.

У першому прикладі вжито узагальнення «комплексно досліджено процес видання правничої літератури в Україні», яке об'єднує питання, перелічені в НІТ і детально висвітлені в первинному документі, зокрема, тематичний аспект, методи формування авторського середовища правничої літератури, теоретичні засади редакційного опрацювання текстів чинних нормативно-правових актів, особливості рекламування та розповсюдження літератури правової тематики.

У другому — спочатку подано повну інформацію про певну дію, оформлену розширеним словосполученням (*інтелектуалізації матеріального виробництва села*), а потім замість нього вжито цього процесу, яке читач легко ідентифікує як замітник цього словосполучення.

Окрім зазначених лексичних засобів, значному скороченню тексту без зменшення його інформаційного навантаження сприяють

граматико-стилістичні, зокрема, широка номіналізація — використання іменників, похідних від дієслів. Наприклад:

*Розглянуто теоретичні, законодавчі та методичні проблеми адміністративно-правового **регулювання** [= регулювати] рекламної діяльності. Досліджено форми адміністративного **впливу** [= впливати] на неї. Визначено умови й особливості адміністративно-правових засад **регулювання** [= регулювати] рекламної діяльності в Україні. Відзначено, що однією з форм адміністративного **впливу** [= впливати] на цю **діяльність** [= діяти] є державний **контроль** [= контролювати] — складник адміністративно-правового **регулювання** [= регулювати]. Проаналізовано адміністративно-правові **гарантії** [= гарантувати] **забезпечення** [=забезпечувати] прав споживача та підприємців на добросовісну рекламу. Обґрунтовано необхідність **удосконалення** [= удосконалювати] її адміністративно-правового **регулювання** [= контролювати] шляхом внесення змін до чинних нормативно-правових актів України.*

Заміна цих іменників та іменних синтаксичних конструкцій, які характеризуються прихованою предикативністю, аналогічною відповідним підрядним реченням, дієсловами та предикативними словосполученнями призвела б до перебудови речень і значного збільшення обсягу тексту (*форми адміністративного впливу на неї = форми, за допомогою яких на неї впливають адміністративно; удосконалення її адміністративно-правового регулювання = удосконалювати адміністративно-правові механізми, за допомогою яких можна її регулювати тощо*).

Саме тому в мові науково-інформаційних видань яскраво вираженою є тенденція до переважання іменників над іншими частинами мови. З-поміж іменників одне з перших місць за частотою вживання тут посідають, окрім віддієслівних, також і абстрактні іменники, які здатні узагальнювати зміст цілих речень чи навіть сторінок тексту оригіналу.

Серед найбільш продуктивних граматико-стилістичних засобів ущільнення змісту та скорочення форми НІТ варто виділити також використання:

- похідних прикметників і дієприкметників, які «пов'язані трансформаційними відношеннями із синтаксичними одиницями-

конструкціями» [2, с. 123], пор.: *тверді матеріали = матеріали, що мають тверду структуру, бортова апаратура = апаратура, що використовується на борту; ремонтний цех = цех, в якому проводять ремонт, мідний дзвін = дзвін, виготовлений з міді;*

- багатокомпонентних високоінформативних і водночас дуже стислих атрибутивно-іменних сполук, утворених шляхом нанизування родового відмінка, який сприяє економному встановленню логічних зв'язків між поняттями, наприклад: *Проведено оцінку ефективності пасовищного та стійлового утримання худоби асканійської м'ясної породи.* Кожен наступний член цієї сполуки уточнює попередній, а значення всього словосполучення стає зрозумілим тільки завдяки останньому. Оскільки використання цих словосполучень дозволяє зосередити думку на основному викладі, воно тут не сприймається як порушення норми, навіть у тих випадках, коли генетивні ланцюжки містять чотири й більше компонентів. В інших стилях літературної мови це вважається недоліком;
- складних номінем з неоднорідними означеннями, утворених на основі компресії предикативних одиниць. Наприклад, складна номінація «глобальна комунікативна категорія» є результатом компресії двох предикативних одиниць — «категорія є глобальною» і «категорія є комунікативною»;
- відокремлених зворотів з прихованою предикативністю, синонімічних відповідним підрядним реченням, зокрема, звороту з пасивним дієприкметником у ролі головного компонента замість підрядного означального (*За характеристиками ентропії, визначеними інформаційно-статистичними методом, виявлено динаміку гетерогенності овець у популяції та дієприслівникового — замість підрядного обставинного (Тому при закупівлі комбікормів потрібно вимагати сертифікат якості на премікс, оскільки, будучи неповноцінним, він може завдати господарству значних збитків).*

Граматики-стилістичним засобом ущільнення інформації є також широковживані в НІТ переліки, які відображають класифікацію предметів, явищ, подій тощо, описаних й аргументованих у первинному творі як найбільш значущі. Для переліку основних даних без детального обґрунтування й передачі другорядних деталей, конкретизацію

яких, за необхідності, читач зможе отримати в першоджерелі, у НІТ широко використовуються рубрикації та нумерації. Перші застосовують, якщо є потреба виділити щабель однорідних розгалужених понять, наприклад:

Розроблено модель підготовки майбутнього вчителя до організації роботи з підручником у початковій школі, яка базується на положеннях системного, особистісно-діяльнісного, компетентнісного та технологічного підходів і охоплює такі складники:

- *мета;*
- *педагогічні умови;*
- *етапи підготовки;*
- *форми організації навчання;*
- *методи та прийоми навчання;*
- *результативність цього процесу.*

Другі вживають тоді, коли нумеровані позиції знаходяться у відношенні підрядності — часовому, просторовому, причинно-наслідковому тощо або є одиницями відомої обмеженої кількості об'єктів. Наприклад:

- *Закон містить такі положення:*
- *Загальні положення.*
- *Сертифікація та ліцензування в аудиторській діяльності.*
- *Аудиторська палата України.*
- *Професійна громадська організація аудиторів України.*
- *Порядок проведення аудиту та надання інших аудиторських послуг.*
- *Права та обов'язки аудиторів та аудиторських фірм.*
- *Відповідальність аудиторів та аудиторських фірм.*

Наведений фрагмент ілюструє впорядкування тексту шляхом переліку, який вказує на послідовність інформаційних масивів у законодавстві, а за допомогою нумерації фіксує перехід положень Закону від загальних до конкретних, завдяки чому увага читача спрямовується в необхідному напрямі.

Проте, не варто зловживати переліками, адже, якщо НІТ складається тільки з них, читати такий текст стає нецікаво, його сприймання не спрощується, а, навпаки, ускладнюється.

Надмірним є вживання в одному реченні загальнонаукових і родових понять, назв категорій (*проблема, питання, тип, фактор, процес*):

- Проведено теоретико-експериментальне дослідження **проблеми** розвитку мотивації професійного зростання студентів у процесі неперервної освіти.
- Встановлено необхідні умови існування петлі сідло-фокуса для **спрощеної моделі гідродинамічного типу** (= **гідродинамічної моделі**).
- Виявлено специфіку **процесів** автоматизації бібліотек та її зумовленість соціальними, економічними

Нічого не додають до змісту ті слова, якими намагаються позначити наявність або появу предмета (процесу), що описується, наприклад:

- Виправлено **належні** неточності та помилки в історіографічній літературі щодо окремих аспектів аграрної політики третього рейху на українських землях.
- Зазначено, що **проведене дослідження** продовжує традицію етнорегіональних студій весільного ритуалу українців, започатковану вітчизняними дослідниками П. Чубинським, В. Кравченком, А. Кримським, Г. Пашиковою, В. Борисенко.
- З'ясовано, що вплив, **який здійснюють** ЗМІ на суспільство, може мати позитивні та негативні тенденції.
- Вдосконалено **існуючі** каталітичні контакти окиснення ізобутилового спирту до метакролеїну й окиснення метакролеїну до метакрилової кислоти.

Ці слова мають бути вилучені з НІТ, адже вони виражають дію, позначення якої є необов'язковим, оскільки описуваний предмет інакше діяти або співвідноситися з іншими предметами не може. Не потрібно зазначати, що каталітичні контакти окислення, які вдосконалено, існували, а виправлені неточності та помилки в історіографічній літературі були наявні.

Зайвими є також неконкретні, загальні дані, виражені: неозначено-кількісними числівниками (*кілька, декілька, багато, небагато, мало, немало, чимало*), що вказують не неокресленість, невизначеність стосовно кількості когось або чогось; та неозначеними займенниковими прикметниками (*який-небудь, якийсь, чийсь, котрийсь, деякий, будь-який*), що вказують на чітко не окреслену ознаку, якість, властивість предмета чи особи:

- Визначено **декілька підходів** (= *підходи*) до стану наукової каталогізації рукописних книг і стародруків у цей період.

- У числовому вираженні встановлено зміни у фотосинтетичному апараті, який виявився надзвичайно чутливим до **будь-яких** патогенних змін, у тому числі вірусного ураження.
- Проведено техніко-економічний аналіз та визначено межі зруйнованості простіноків, за яких застосування **якого-небудь** виду гарячих ремонтів недоцільне.

З іншого боку, не сприяє інформативності науково-інформаційного тексту надмірна деталізація, що затемнює зміст основного висловлювання. Її появу можна пояснити намаганням дати якомога більше інформації про первинний твір, конкретизувати деякі його положення. Проте це не завжди є обґрунтованим. Наприклад, у реченні — *На підставі дослідження біоценозу у вагітних **у нормі та за умов невиношування**, а також у післяпологовому періоді обґрунтовано необхідність проведення профілактики* — центром розгляду повинен бути не предмет дослідження, а його результат. Тому виділений фрагмент можна видалити, не зашкодивши змісту тексту.

Удаючись до принципу економії під час створення інформаційно насиченого, вільного від зайвої інформації [6, с. 144] лаконічного тексту, варто зважати на те, що бездумне тотальне видалення надмірної інформації, ускладнюючи мисленеву роботу читача, може негативно впливати на перцепцію тексту. Добротному НІТ не властиві мовні одиниці, які не несуть смислового навантаження, водночас йому характерна оптимальна надмірність. Адже, крім основної інформації, у НІТ, як і в будь-якому іншому тексті, обов'язково є метатекстовий пласт — елементи (в тому числі модально-оцінні), які організують текст та експлікують його поступальний розвиток, що забезпечує при мінімальному обсязі найбільш ефективно його сприймання.

При цьому необхідний міцний контакт між автором і читачем, відсутність суперечності між ними щодо предмета повідомлення. Найбільш неприпустимим у НІТ є те, що «не працює» на очікування читача. Занадто стислий виклад може викликати в читача невдоволення від розпочатого, але не закінченого з вини продуцента НІТ творчого процесу розуміння, оскільки той не виконав належним чином завдання зі створення інформативного тексту, здатного задовольнити очікування читача.

Практика роботи над науково-інформаційним текстом свідчить про те, що чим швидше студент засвоїть мистецтво стислого викладу, тим швидше він навчиться співвідносити нову інформацію з уже

наявними в ментальній сфері стереотипами, розуміє логіку й майстерність наукового мислення, краще оволодіє майстерністю редагування та створення якісного твору.

Висновок. Для науково-інформаційного тексту характерне конденсоване подання інформації, досягти якого допомагає вміння уникати непотрібних повторів, надмірної конкретизації. Обов'язковому видаленню з НІТ підлягають неконкретні, загальні дані та подробиці, які, беручи участь у загальній динаміці подання знань, все-таки належать до периферії цього процесу, оскільки не входять до смислового ядра власне нової інформації. Їх використання зумовлене, насамперед, недовірою до здатності читача осягнути прості речі, що є зрозумілими й без зайвої деталізації.

Досягти оптимальних результатів зі створення високоінформативного тексту можна завдяки широкому використанню термінів, узагальнювальних слів і конструкцій, іменників та іменних синтаксичних конструкцій, похідних від дієслів, компактних атрибутивно-іменних сполук, які можуть вмещувати чотири й більше компонентів. Одним з основних засобів ущільнення інформації є також і переліки, що подаються у вигляді однорідності, рубрикації та нумерації.

Оскільки НІТ передбачає певного адресата, то й ущільнення інформації повинно здійснюватися з урахуванням його очікувань, що буде сприяти розумінню та засвоєнню змісту.

Отримані дані та результати допоможуть підготувати фахівців, які знатимуться на створенні та редагуванні науково-інформаційного тексту. Водночас вони будуть корисними в науково-методичній роботі не тільки з науково-інформаційними, а й з усіма іншими короткими текстами.

Література:

1. *Валгина Н. С.* Теория текста : учеб. пособие / Н. С. Валгина. — Москва : Мир книги, 1998. — 210 с.
2. *Вихованець І. Р.* Теоретична морфологія української мови : академ. граматики укр. мови / І. Р. Вихованець, Л. Г. Городенська. — Київ : Пульсари, 2004. — 400 с.
3. *Гиренко Л. С.* Механизм уплотнения содержания научного текста / Л. С. Гиренко // Филологические заметки : межвуз. сб. науч. тр. — Вып. 2. — Перм, 2003. — Ч.1. — С. 151–175.

4. Камінський Ю. І. Комплементарна єдність компресії та декомпресії в межах закону мовної економії / Ю. І. Камінський // Вісн. СумДУ / відп. ред. О. А. Дубасенюк. — Суми : Вид-во СумДУ, 2007. — № 1. — С. 109–112.
5. Керпатенко Ю. В. Аббревіація як спосіб економії мовних засобів у підготовці слухачів мовних курсів до комунікації у суспільно-політичному полі / Ю. В. Керпатенко, О. О. Щербина // Наукові записки: [збірник наукових статей] / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова ; упор. Л. Л. Макаренко. — Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. — Випуск СХХVI (126). — С. 70–77.
6. Кисленко Ю. І. Архітектура мови: Лінгвістичне забезпечення інтелектуальних інтегрованих систем / Ю. І. Кисленко. — Київ : ІЗМН, 1998. — 344 с.
7. Котюрова М. П. Плотность научного текста и подходы к ее изучению / М. П. Котюрова, Л. С. Гиренко // Stilistika XIV, POLISH AKADEMY OF SCIENCES, 2005. — С. 295–317.
8. Мартине А. Принцип экономии в фонетических изменениях / А. Мартине. — М. : Издательство иностранной литературы, 1960. — 263 с.
9. Нелюба А. М. Експліцитна й імпліцитна економія в словотвірній номінації української мови : автореф. дис... доктора філол. наук : 10.02.01 / А. М. Нелюба. — Київ, 2008. — 35 с.
10. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации : монографич. учеб. пособие. — Киев : Изд-во украинского филологического центра, 2002. — 336 с.
11. Сухенко К. М. О декомпрессии научного текста при переводе / К. М. Сухенко // Теорія і практика перекладу. — Київ : Вища шк., 1980. — Вип. 4. — С. 38–45.
12. Фіголь Н. М. Роль редактора у підготовці мовностилістичного наповнення електронного навчального видання / Н. М. Фіголь. — Стиль і текст. — Київ : Вид-во Київського університету імені Тараса Шевченка. — Випуск № 15. — 2014. — С. 99–107.

Trishchuk A.V. Compression methods Basic scientific information text.

The phenomenon of text's compression by the removal or simplification of structures without changes in semantic interpretation by the reader is determined. The study focused mainly on clarifying basic ways to the contents' compression of the scientific and informational texts.

Keywords: text compression, scientific and information text, content consolidation, information condensing.